

Socialinių įtampų tyrimo problema kultūriniame ir politiniame lauke

Paulius Kavaliauskas, Vidmantas Daugirdas

Vilniaus universitetas, Bendrosios geografijos katedra, M. K. Čiurlionio 21, LT-2009 Vilnius
El. paštas: paulius.kavaliauskas.@gf.vu.lt, vidmantas.daugirdas@gf.vu.lt

IVADAS

Socialinio lauko, kaip fundamentalaus visuomeninio geografinio reiškinių, pažinimas tampa viena įdomiausių šiuolaikinės visuomeninės geografijos krypčių (Kavaliauskas, 2001). Tai ypač aktualu ir Lietuvoje, kurios visuomenė vėl pergyvena valstybės ir pasaulėžiūros esminės transformacijos procesus. Šis giluminis virsmas taip pat lemia ir politines, ekonomines, demografines, kultūrinės bei kitas permainas. Vienomis iš aktualiausių socialinio lauko sudedamųjų tampa kultūrinių bei politinių santykių sublaukai. Juos identifikuoti galime tyrinėdami kultūrinės bei politinės įtampas, jų erdvinę (teritorinę) raišką, struktūrą ir kaitą.

Lietuvai bandant organizuoti savo regioninę politiką pagal ES reikalavimus, yra svarbu ir tai, kad viena svarbiausių regioninės politikos krypčių Europoje tampa kultūrinės bei politinės organizacijos pjūviai. Regioninės politikos organizavimo bei vykdymo kryptis, siekiant įvertinti ir sustiprinti šalies regionų kultūrinį savitumą, Lietuvoje tiesiog yra būtina.

Šiame straipsnyje mėginama suformuluoti pagrindines metodines nuostatas, kurių bus laikomasi analizuojant kultūrinių bei politinių santykių įtampas VU Bendrosios geografijos katedros mokslo tiriamajame darbe „Socialinio lauko teritorinės struktūros bei transformacijų vertinimas regioninės politikos kontekste“. Pirmiausia būtina patikslinti pagrindines sąvokas ir išsiaiškinti kultūrinių bei politinių priešpriešų tipologiją, jų realaus tyrimo galimybes. Numato-

mo tyrimo rezultatai turėtų padėti regioninės politikos ir kraštovarkos moksliniam pagrindimui.

GEOGRAFINĖ KULTŪRINIO LAUKO SAMPRATA

Kadangi socialinio lauko samprata šalyje dar tik pradama formuluoti (Grigas, 1998; Kavaliauskas, 2001), geografinė kultūrinio lauko samprata taip pat nėra aiški. Dabar ją galima apibrėžti tik kaip darbinę formuluotę, kuri (kaip ir metodinės nuostatos) tyrimo metu gali būti koreguojama.

Kultūrinis laukas yra bendrojo socialinio lauko sudėtinė dalis. Geografijoje jis gali būti suprantamas ir kaip kultūrinė erdvė, kurioje vyksta kultūros procesų raiška, atspindinti visuomenės kultūrinę diferenciaciją, jos ryšius su teritorijos socialiniais bei gamtiniais ypatumais. Vienu iš kultūrinių laukų nusakančių terminų galėtų būti kultūrinė aplinka (etninė, meninė, religinė, agrarinė, urbanistinė ir pan.) arba šia prasme kultūros geografijoje kartais vartojama kultūrinio „kraštovaizdžio“ sąvoka (Sopher, 1967; Jordan-Bychkov, Domosh, 1999). Tačiau kultūrinis laukas, jeigu mes jį ir suprantame kaip kultūrinę erdvę arba kultūrinę aplinką, nėra vien visuomeninių reiškinių kontekstas. Tai visuomenės kūrinys ir kartu visuomenę kurianti aplinka – kaip integralus visuomenės kultūrinės raiškos fenomenas, leidžiantis išryškinti kultūrinės diferenciacijos pobūdį, jos dėsningumus ir priežastis.

Mokslinio pažinimo požiūriu kultūrinis laukas yra sudėtinga sistema. Joje galima išskirti keletą ar net keliolika sudėtinių dalių (pjūvių), kurios tarpusavyje ne tik sudėtingais ryšiais glaudžiai susijusios, bet ir integruojasi su įvairiais politinių, ekonominių ar demografinių laukų pjūviais ir sudaro kompleksinį socialinį lauką. Greitai kintančioje visuomenėje kultūrinio lauko pjūvių skaičius ir jų reikšmingumas neturėtų būti pastovus. Tai priklauso nuo visuomenės kultūrinės integracijos ar diferenciacijos laipsnio. Kultūrinio lauko sudėtingumas ir kintamumas yra viena svarbiausių kultūrinio lauko pažinimą apsunkinančių problemų. Kita problema, kad šiam reiškiniui, jo teritorinei struktūrai atskleisti yra palyginti nedaug rodiklių, kuriuos galima išvesti iš statistinių duomenų.

Jau XVII ir XVIII a., plintant natūralizmo pasaulėžiūrai, daugelis mokslininkų buvo sužavėti naujai atsiskleidžiančiomis fizikos mokslo galimybėmis. Fizikos terminai ir dėsniai pradėti naudoti aiškinant visuomeninius procesus. Tuomet ir tapo populiaru vadinamoji „socialinė fizika“ (Spektorskijs, 1917; Istorija..., 1979; Social..., 1997). Daugeliui visuomenės mokslų atstovų atrodė, kad visuomenė yra gamtos dalis, todėl ji turi paklusti gamtos (fizikos, mechanikos, energetikos) dėsniams.

Žymusis anglų filosofas T. Hobbes'as (1588–1679) nebuvo savo laikmečio išimtis. Gamtos ir tikslieji mokslai jam piršo mintį, kad ir pasaulis, ir visuomenė yra kūnų visuma, grynai mechaninė sistema, paklūstanti mechaninio judėjimo dėsniams, todėl visi visuomenės įvykiai gali būti fiziškai tiksliai paaiškinami (Social..., 1997). Vokiečių chemikas V. F. Ostwaldas plėtodamas savo „fiziosociologijos“ mokslą knygoje „Kultūros mokslo energetiniai pagrindai“ dar 1909 m. teigė, kad kultūros procesas yra laisvos energijos virtimas surišta (organizuota). Taigi visuomenės pažangą lemia sugebėjimas „įsisavinti“ kuo didesnę „laisvos energijos“ kiekį. 1950 m. astronomas ir fizikas J. Q. Stewartas pateikė pirmąjį sisteminių darbų apie socialinę fiziką – „Socialinės fizikos vystymasis“ (Social..., 1997). „Mechanistinis“ požiūris visuomenės mokslams buvo reikšmingas tuo, kad paprastų analogijų pagalba padėjo atskleisti universalių dėsnių prigimtį ir išpopuliarino kiekybinių metodų taikymą visuomeniniams reiškiniams.

Pamažu socialinės fizikos idėjos skverbėsi ir į geografijos mokslus. Amerikos ekonomistas ir sociologas H. Ch. Carey savo knygoje „Socialinio mokslo principai“ jau 1858 m. teigė, kad fizikos traukos dėsniai visuomenėje atspindi gyventojų koncentracijos pobūdį. Žmogus – tai visuomenės molekulė, o žmonių sambūris – tai „didžiojo molekulinės traukos dėsnio rūšis“. Empiriškai pirmasis šį dėsnį mėgino pagrįsti E. G. Ravensteinas darbe „Migracijos dėsniai“ (1885 m.), O. W. J. Reilly savo veikalė apie mažmeninės prekybos arealus 1931 m. pateikė pirmąsias šių visuomeninių reiškinų matematinės formuluotes (Social..., 1997). Geriausiai geografijoje tapo žinomi gravitaciniai modeliai, paremti visuotinės traukos

dėsniumi. Juose svarbiausiais laikomi masės (dažniausiai gyventojų skaičiaus) ir atstumo rodikliai. Gravitaciniai modeliai daugiausia buvo taikomi migracijos, keleivių ir prekių srautų tyrimams (Gravity..., 1997).

Kultūrinio lauko tyrimų pradžią galima sieti su XX a. viduryje pradėtais kultūros difuzijos tyrimais. Tuo metu kiekybiniais metodais buvo bandoma įvertinti kultūros reiškinų teritorinę sklaidą, ją lemiančius veiksnius. Difuzijos tyrimuose iš karto išryškėjo tam tikros analogijos tarp visuomeninių ir fizikoje nagrinėjamų procesų. Šioms analogijoms taip pat buvo taikomas „socialinės fizikos“ terminas.

Analizuojant kultūrinį lauką gali būti svarbu įvertinti ir banginę difuziją (*wave diffusion*). Šiuo atveju kultūros plitimas aiškinamas kaip kultūros bangų plitimas. Banginės difuzijos reiškinio esmę padeda atskleisti ir difuzijos barjerų tyrimai bei modeliavimas. R. S. Yuill 1965 m. pritaikė T. Hagerstrando matematinį modelį, siekdamas nustatyti, kaip fiziniai barjerai veikia difuziją (Haggett e. a., 1977). Jis kompiuteriu suprogramavo keturių skirtingų kliūčių situaciją. Paaiškėjo, kad jeigu linijinė difuzijos banga susiduria su kliūtimi, kurioje yra plyšys (tarpas), tai laikas, kurio reikia, kad banga vėl atgautų pirminę savo formą, lygus vienuolikai difuzijos generacijų. Kai barjeras ištisinis, prireikia devynių generacijų. Aišku, kad bangos atsistatymo greitis priklauso nuo barjero pobūdžio, ilgio bei plyšio dydžio. Jei barjeras pailgėja tris kartus, bangos atsistatymui reikia 2–3 kartus daugiau generacijų. Matome, kad šie atvejai mums primena fizikos dėsnius, todėl tokius metodus taip pat galima priskirti socialinei fizikai.

Galima konstatuoti, kad geografinis kultūrinio lauko pažinimas kol kas orientuojasi į gravitacinio socialinio lauko tyrimus, o jo supratimas remiasi būtent šia socialinės fizikos paradigma. Taigi ypatingą svarbą pradeda įgauti naujos balansinio socialinio lauko paradigmos (Kavaliauskas, 2001) įvedimas į geografinio kultūrinio lauko sampratą bei šio lauko teritorinės diferenciacijos dėsningumų išaiškinimas. Abiejų paradigmu koegzistavimas leistų visapusiškiau pažinti geografinę kultūrinio lauko raišką, todėl mūsų šalyje, kurioje šis pažinimas yra labai silpnas ir fragmentiškas, būtina intensyviai plėtoti abiejų krypčių tyrimus.

KULTŪRINIO BALANSINIO LAUKO PAŽINIMO YPATUMAI

Gravitaciniai ir balansiniai socialinio lauko modeliai atspindi kultūrinių jėgų (kultūrų) sąveiką erdvėje. Toji sąveika ir suformuoja kultūrinį lauką. Vienu iš išraiškiausių kultūrų erdvinės sąveikos pavyzdžių galėtų būti ir Lietuva. Buvome ir esame įvairių kultūrų paribys. Geografiškai Lietuva atsідūrė trijų konkuruojančių krikščionybės kultūrų – šiaurės vakarų (protestantizmas), pietvakarių (katalikybė) ir rytų (stačiatikybė) sandūros zonoje. Neatsitiktinai dėl

skirtingų kultūrinių jėgų sandūros ir sąveikos atsirado įvairios tarpinės kultūros formos (unitų konfesi-ja, gotikinės cerkvės ir kt.), kultūrinis arba religinis sinkretizmas, išskirtinė kultūrinė tolerancija. Toks reiškinys kaip tolerancija atsiranda būtent iš pakankamai ilgo ir sudėtingo kultūrų konflikto, nes tolerancijos nereikia, jei nėra kultūrinių skirtumų. Tolerancija nulemia įvairovę šiame kintančiame pasaulyje, mažina įtampą, tačiau nepadeda integracijai, kultūrinėms permainoms.

Apie kultūrinių įtampų lauką, jo svarbą visuomenės atsinaujinimui kalba ir kultūrologai (Tornos, 2001). Kultūros sandūros erdvės (tokios kaip Lietuva) dėl savo margumo ir kaitos ypač aktualios geografiniams tyrimams. Čia išryškėja kultūrinių konfliktų zonos (frontai) ir arealai, pagal vienos ar kitos kultūros elementų įsigalėjimą galime spręsti apie kultūrų balanso būklę ir permainas.

Siekiant palengvinti kultūrinio balansinio lauko analizę svarbu pasirinkti kultūrinių antinomijų ir procesų nomenklatūrą. Tai nėra paprasta, nes jų parinkimas priklauso ir nuo konkrečios visuomenės raidos situacijos, ir nuo tyrimo galimybių. Ne visas antinomijas įmanoma objektyviai pagrįsti, ne visoms atsiranda patikimų vertinimo rodiklių. Sunku nustatyti ir leistinus ar optimalius kultūrinės įtampos ar balanso parametrus, ribas. Visuomenės geografiniam pažinimui turbūt svarbiausia surasti teritoriškai diferencijuotas antinomijas.

Savo knygoje „Socialinių įtampų Lietuvoje laukai“ pateikdamas pirmąją išsamesnę šalies socialiniame lauke besiformuojančių priešpriešų klasifikaciją prof. R. Grigas, mūsų nuomone, kultūrinių santykių raišką išbarstė net per keturias grupes (Grigas, 1998):

- etnokultūrinių santykių (tautinė dauguma – tautinė mažuma, etnocentrizmas – atvira visuomenė, homogeninė kultūra – heterogeninė kultūra, valstybės teritorija – etninių žemių įvaizdis, lietuviai Lietuvoje – lietuvių išėjimą),

- religinių santykių (religingumas – laisvamanybė, bažnytinis konservatyvizmas – bažnytinis radikalizmas, religinis kosmopolitizmas – religinis nacionalizmas, tradicinės religijos – netradicinės religijos, bažnytinė socialinė organizacija – pasaulietinė socialinė organizacija),

- dorovinių santykių (tolerancija – nepakantumas, dorovingumas – amoralumas, socialinė kontrolė – deviacija, altruizmas – egoizmas, darbštumas – darbštumo atrofija, atsakomybė – neatsakingumas),

- organizacinių santykių (etnosociumas – organizacijos, altruistinis kryptingumas – egocentristinis kryptingumas, modulizmas – normatyviškumas, pasyvi kontempliacija – veiksmo organizavimas, griovimas – tęstinumas).

Mūsų nuomone, tai dar neoptimalus kultūrinių santykių įtampų įvardijimas jų teritorinės diferenciacijos tyrimo aspektu. Viena vertus, akcentuojama gana daug sunkiai kiekybiškai matuojamų priešpriešų, ypač dorovinių santykių srityje. Antra vertus, galima pasigesti platesnio pačios kultūros fenomeno raidos vertinimo, konkretesnių rodiklių. Todėl manome, jog būtina patikslinti pateiktą kultūrinių prieštarų tipologiją ir orientuoti ją į statistiniu požiūriu konkrečiau fiksuojamus požymius.

Taigi kaip darbinė hipotezė buvo suformuotas teritoriškai diferencijuotą kultūrinio lauko įtampos balansą nulemiančių antinomijų kompleksas, apimantis etninę raidą (1–2 pozicijos), pačią kultūrinę veiklą (3–7 pozicijos), visuomenės religinę raišką (8–10 pozicijos) ir vertybines orientacijas (11–16) atspindinčias priešpriešas:

- 1) etnokultūrinė orientacija – kosmopolitinė orientacija,
- 2) tautinė dauguma – tautinės mažumos,
- 3) kultūros įstaigų lankymas – pramogų įstaigų lankymas,
- 4) įsteigtos kultūrinės įstaigos – uždarytos kultūrinės įstaigos,
- 5) žiniasklaidos korektiškumas – žiniasklaidos bulvariškumas,
- 6) švietimo ir mokslo rėmimas – valdymo rėmimas,
- 7) išsilavinimo lygis – neraštingumo lygis,
- 8) laisvamanybė – religingumas,
- 9) tradicinės religijos – netradicinės religijos,
- 10) nuosaukus religingumas – fundamentalus religingumas,
- 11) bendruomenės prioritetas – asmens prioritetas,
- 12) gyventojų vertybinė orientacija – gyventojų turtinė orientacija,
- 13) tėvų orientacija – vaikų orientacija,
- 14) politinė tolerancija – politinis nepakantumas,
- 15) dirbančiųjų skaičius – išlaikytinių skaičius,
- 16) socialinė sveikata – socialinės ligos.

Darbo programoje numatoma nagrinėti tris balansinio socialinio lauko kiekybinius rodiklius (Kavaliauskas, 2001) : a) intensyvumą, išreiškiantį bendrąją antinominės prieštaros reikšimosi lygmenį, b) įtampą, išreiškiančią antinominės prieštaros disharmoniją, ir c) slėgį, išreiškiantį disharmoniškų antinomijų skaičių teritorijoje. Aišku, kad vykdant kiekybinę analizę kultūrinių santykių lauko požymiai turi turėti statistinę raišką arba būti matuojami specializuotų sociologinių apklausų metodu.

Problemiška tik tai, kad nemažai statistinių duomenų yra sunkiai prieinami. Svarbiu atramos tašku turėtų tapti gyventojų surašymo duomenys, tačiau jų detalios išraiškos publikavimo gali tekti ilgokai palaukti. Pavyzdžiui, pirmą kartą surašymo metu bus

užfiksuota objektyvesnė gyventojų religinė sudėtis, tikinčiųjų ir netikinčiųjų santykis. Šie rodikliai kultūrinio lauko tyrimuose ypač svarbūs. Taip pat tiksliau bus galima įvertinti tautinės daugumos ir mažumų santykį. Išraiškingas metodas tautinių ir religinių grupių santykiui atskleisti yra kumuliacinė kreivė (vadinamoji Lorencio kreivė). Svarbus rodiklis būtų ir tautinių bei religinių grupių koncentracijos koeficientas. Izolinijomis, arba trendinių paviršių žemėlapiams (*trend-surface maps*), galima parodyti šių grupių pasiskirstymo netolygumus, atskleisti difuzijos laipsnį, kryptis, laiko skirtumus.

Kai kuriuos būtinus rodiklius ir duomenis gauti paprasčiau. Kultūrinių įstaigų kūrimosi ar uždarymo duomenys, tinklo netolygumas, kultūrinių įstaigų lankomumas, išlaidos kultūrai, mokslui ir švietimui savivaldybių biudžetuose taip pat parodytų kultūrinės įtampos laipsnį, jo teritorinę diferenciaciją.

POLITINIO BALANSINIO LAUKO PAŽINIMO YPATUMAI

Politinių santykių lauko analizėje kyla nemažiau problemų negu kultūrinio lauko atveju. Gana intensyvus geopolitikos ir jos pamato – politinės geografijos – plėtojimas, deja, prioritetus teikė globalinėms bei makroregioninėms prieštaroms aiškinti bei prognozuoti ir savotiškoje nušalėje laikė atskiros šalies, ypač mažos, politinio lauko problemas. Todėl politinių santykių lauko antinomijos šiuo požiūriu kol kas nėra vienareikšmiai įvardytos, analizuotos ir suprastos.

Jau minėtoje prof. R. Grigo knygoje „Socialinių įtampų Lietuvoje laukai“, mūsų nuomone, politinių santykių įtampos lauke besiformuojančių antinomijų klasifikacija yra teikiama per dvi tipologines grupes (Grigas, 1998):

- politinių santykių (etnosociumas – valstybė, jos institucijos, gyventojų lūkesčiai – nepriklausomos valstybės realybė, savivalda – valstybės centrinės institucijos, demokratija – partokratija, politinis konservatyvizmas – politinis radikalizmas, rezistencija – prisitaikymas, pozicija – opozicija),

- organizacinių santykių (formalioji struktūra – pusiau formalioji struktūra, struktūrinis funkcinis iššūkis – struktūrinis funkcinis konservatyvizmas, planingas organizuotumas – veiksmų spontaniškumas).

Deja, tai gerokai apibendrintos politinių antinomijų formuluočių, atspindinčių daugiau nacionalinį politinį lauką ir nelabai tinkančios regioninės diferenciacijos tyrimams. Todėl reikia patikslinti bei papildyti politinių priešpriešų nomenklatūrą ir labiau pritaikyti ją mūsų numatytiems tyrimams. Pirmiausia teko orientuoti politinių santykių lauko antinomijų klasifikaciją į statistiniu požiūriu konkrečiau fiksuojamus bei regioninę raišką turinčius požymius.

Mūsų darbinė hipotezė apima tokį politinių santykių lauko įtampos balansą nulemiančių priešpriešų kompleksą:

- 1) politikos savarankiškumas – politikos priklausomybė,
- 2) politikos racionalumas – politikos anarchiškumas,
- 3) demokratija – partokratija (autokratija),
- 4) opozicijos galimybės – pozicijos galimybės,
- 5) savivaldybių teisės – Vyriausybės teisės,
- 6) mokesčių dalis savivaldai – mokesčių dalis centrui,
- 7) dalyvavimas rinkimuose – rinkimų ignoravimas,
- 8) piliečių organizuotumas – valdžios organizuotumas.

Teikiamas antinomijų kompleksas bando išreikšti svarbiausius politinių santykių raiškos pjūvius, t.y. teritorinių vienetų valdžios vykdomos politikos bendrąjį pobūdį (1–2 pozicijos), politinės valdžios organizaciją (3–6 pozicijos) ir visuomenės bei valdžios santykius (7–8 pozicijos).

Pažymėtina, kad bene daugiausiai problemų kelia pirmosios grupės antinomijų realus tyrimas, nes ypač sudėtinga kiekybiškai įvertinti bendrąjį politikos pobūdį – kol kas nėra nei pakankamo metodinio aiškumo, nei patikimų rodiklių. Teks ieškoti kiekybinių metodų taikymo kelių daugiamačių pobūdį turinčioje politinių santykių raiškos erdvėje, parinkti arba kurti naujus politinio lauko struktūrą atskleidžiančius rodiklius, netgi jų kompleksus. Tai suteikia šių priešpriešų analizei neabejotiną metodinių paieškų pobūdį.

Kiek paprastesnė situacija būtų su antrąja bei trečiąja antinomijų grupe, kur įmanoma pritaikyti nemažai aiškių kiekybinės apskaitos rodiklių. Vis tik ir šiose grupėse yra priešpriešų, kurias įvertinant būtina pasitelkti sociometrinius tyrimo metodus.

Apskritai kultūrinio bei politinio lauko priešpriešų išsiaiškinimas bei jų kiekybinis įvertinimas ir reguliavimas – daug pastangų ir laiko reikalaujanti mokslinė ir praktinė problema, kurios sprendimas galėtų sudaryti reikiamas mūsų krašto raidos optimizacijos, visuomenėje vykstančių procesų valdymo prielaidas.

IŠVADOS

1. Kultūrinių santykių laukas sudaro vieną pačių sudėtingiausių bendrojo socialinio lauko fenomenų, kurio geografinę sampratą būtina sustiprinti balansine paradigma.

2. Kultūrinių santykių lauko socialinių įtampų analizei būtinų antinomijų kompleksas turi atspindėti tiek visuomenės etninę raidą, tiek pačią kultūrinę veiklą, tiek ir jos religinę raišką bei vertybines orientacijas.

3. Politinių santykių lauko socialines įtampas formuojantis antinomijų kompleksas turi apimti teritorinių vienetų valdžios vykdomos politikos bendrąjį pobūdį, politinės valdžios organizaciją ir visuomenės bei valdžios santykius išreiškiančias priešpriešas.

4. Būtina ieškoti naujų, regionine diferenciacija pasižyminčių, kultūrinių bei politinių santykių priešpriešas išreiškiančių kiekybinių rodiklių, tarp jų ir apibendrinančio integralaus pobūdžio.

Gauta 2002 01 05
Parengta 2002 03 25

Literatūra

- Barnett H. G. (1953). *Innovation: the basis of cultural change*. New York: Longman.
- Grigas R. (1998). *Socialinių įtampų Lietuvoje laukai*. Vilnius: VPU leidykla.
- Haggett P. (1995). *The geographer's art*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Rogers E. M. (1995). *Diffusion of innovations*. 4th edition. New York: The free press.
- Gravity model (1997). *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell Publishers. 235.
- Haggett P., Cliff A. D., Frey A. (1977). *Location analysis in Human Geography*. London: Edward Arnold.
- Istorija buržuaznoj sociologii XIX – načala XX vekov*. (1979). Moskva: Nauka.
- Kavaliauskas P. (2001). Socialinio lauko pažinimo problema. *Geografija*. 37(1): 44–48.
- Spektorskij E. (1917). *Problema socialnoj fiziki v XVII stoletii*. Kiev. 1–2.
- Social physics. (1997). *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Sopher D. E. (1967). *Geography of religions*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Jordan-Bychkov T. G., Domosh M. (1999). *The human mosaic. A thematic introduction to cultural geography*. New York: Longman.
- Tornos A. (2001). Tarpkultūriškumas ir tolerancija. *Sandora*. 10: 24–27.

Paulius Kavaliauskas, Vidmantas Daugirdas

THE PROBLEM OF INVESTIGATING SOCIAL TENSION IN THE SPHERES OF CULTURE AND POLITICS

S u m m a r y

Success in socio-economical development is connected with investigation of the tension in cultural and political rela-

tions and their expression by social field theory. There are important antinomies in the sphere of the cultural relations of society, including the development of its ethnic structure and cultural activities, as well as religious structure and value orientation. The recommended cluster of cultural antinomies is as follows:

- 1) ethno-cultural orientation – cosmopolite orientation,
- 2) national majority – national minorities,
- 3) attendance of cultural institutions – attendance of entertainment institutions,
- 4) established cultural institutions – closed cultural institutions,
- 5) correctness of mass media – gutteriness of mass media,
- 6) support of education and science – support of authorities,
- 7) education level – illiteracy level,
- 8) free-thinking level – religiosity level,
- 9) traditional religions – non-traditional religions,
- 10) moderate religiosity – fundamental religiosity,
- 11) communal priority – personal priority,
- 12) values orientation – wealth orientation,
- 13) parents' orientation – child's orientation,
- 14) political tolerance – political intolerance,
- 15) number of workers – number of dependents,
- 16) social health – social illness.

The most complex problem for cultural field research is to estimate tension for the antinomy of values orientation. The lack of really suitable indices for this purpose compels searching for new more preferable integrated criteria.

The sphere of political relations requires to study the character of executive politics for territorial units, as well as organisation of political power and relations between population and authorities. The recommended cluster of political antinomies includes:

- 1) independency of politics – dependency of politics,
- 2) rationality of politics – anarchy of politics,
- 3) democracy – partocracy (autocracy),
- 4) possibilities of opposition – possibilities of position,
- 5) municipal rights – government rights,
- 6) tax part for municipalities – tax part for central authorities,
- 7) participation in elections – ignorance of elections,
- 8) organization of citizens – organization of authorities.

The most complex problem in investigating the political field is connected with determining the character of executive policy for state territorial units, where special sociological research became necessary.